

Förslag till lag om verkställighet av frihetsstraff i Sverige.

Tillståndet i de svenska fängelserna — det måste vi erkänna — var ännu långt in på adertonhundratalet minst sagt bedrövligt. Fångförvaren i våra fästningar och slott voro icke mycket bättre än i de förkristna tidernas mörka och stinkande underjordiska hålor. Det berättas om vissa svenska fästen, att »där funnos fångar inrymda i mörka valv, hoppackade utan avseende på utrymmet, överhöljda oftast av trasor eller funna nakna. De smiddes understundom i järn, njöto ingen vård för deras själar, som tvärtom fördjupade sig i fördärv, under ett dagligt umgänge med varandra och under den vämjeligaste osedlighet». Carl Olof Brink skrev år 1848, att uti gemensamhetsfängelserna »fångarnas förbättring aldrig står att vänta, och om någon, som där varit innesluten, återvänder från brottets bana, så måste sådant anses som ett högst sällsynt undantag.» »Däri — tillägger han — instämma alla vid fängelserna anställda predikanter till Kungl. fängvårdsstyrelsen ingivna årsberättelser».

Det är mot bakgrunden av dessa iakttagelser, som man har att se cellsystemens införande i vårt land. Man hade omsider blivit upprörd över den råa penalism, det andliga och kroppsliga fördärv, den förvildning, som rådde bland de i gemenskap natt och dag förvarade fångarna, på många håll uppgående till hundraden. Man vände förhoppningsfullt blickarna till de i utlandet loyprisade isoleringssyste-

men — både natt och dag, för de på kortare tid dömda, och under första delen av fångenskapen för de övriga, som under resten av strafftiden skulle tillbringa nätterna i smärre sovceller, men om dagarna vistas i gemensamhet. Systemen blevo modesaker, som man blint såg upp till.

Avståndet till Amerika, där systemen först tagits i allmänt bruk, var långt. Man hade svårt att följa utvecklingen därstädes. Man såg till en början inte, hur den oerhört stränga isoleringen natt som dag, där den förekom, »nästan alltid — enligt en gammal överkonstapels berättelse — ledde till vansinne«, och därför i Amerika småningom modifierades och mestadels övergavs. Men enrumssystemet, det s. k. Philadelphia systemet med isolering dygnet igenom, kanske år ut och år in, blev i ett halvt sekel här i vårt land den lysande ledstjärnan för fångvården. Någon har sagt, att med nyheterna från Amerika på det sociala området förhåller det sig oftast så som med himmelens stjärnor: »Det händer att de slocknat, innan deras ljus nått fram till oss«.

Men vi böra undvika att tala illa om dessa system, om vi än må klandra överdrifterna. Vi skola uttala vår tacksamhet och vår beundran för våra fäders energi, då de bröto det gamla gemensamhetseländet, de fruktansvärda koncentrationslägren, som voro en frätanda skam för samhället. Vi böra ödmjukt böja oss inför våra närmast föregående generationer, som togo på sig kostnaderna för uppförandet av alla dessa cellfångelser, från norr till söder i vårt vidsträckta land. De ha tjänat i nära hundra år och lärt oss mera än vi måhända nu vilja erkänna — bland annat en viss kritisk eftertanke, som vi kanske emellanåt söka undertrycka, men som emot vår vilja pockar på att göra sig hörd.

Vi ha lärt oss att i fångskarorna uppsöka individerna. Vi eftersträva inte en kollektivbehandling utan vilja vinna var enskild människa. Med den större erfarenhet, vi nu äga, är det helt visst möjligt att i god riktning påverka

även dem som ingå i gemenskapen. Det är svårt, men det måste ske, ty vi ha kommit till insikten om att isoleringen i längden kan bryta ned och förstöra, kanske värre än dåligt kamratskap. Ty man syndar inte ostraffat mot naturen utöver en viss gräns.

Vi ha lärt oss under tidernas lopp och under skilda straffformer, att den viktigaste frågan ingalunda rör sig om smårum och salar och jordområden. Det främsta är människa mot människa, är fängvårdsanstaltens tjänstepersonal. På den kommer i grund och botten allting an. Skall straffet tillerkännas annan uppgift än att till en tid hindra en omhändertagen att göra ont, måste det vid sidan härav gå ut på att söka bibringa honom vilja och förmåga att som vanlig människa sköta sig väl både moraliskt och materiellt, utan ledband, utan biavsikter. Det är förvisso sant, att en inre omvandling från sämre till bättre endast kan åstadkommas av människan själv. Men denna omvandling kan och behöver underlättas genom påverkan av andra — av deras känslor, medkänsla, och välvilja — och av deras föredöme. Vilka försök som än göras för att vinna en mönstergill och ändamålsenlig fängvård, så blir ändå personalfrågan den väsentligaste. Hjärtat måste vara med.

Kunde för det penitentiära arbetet uppbringas en stab av besjälade, för sin uppgift entusiastiska och på samma gång praktiskt begåvade män och kvinnor — gärna bönder och bondmoror — ja då skulle man möjligen kunna tänka sig en framtid, när under dessas ledning hela fängvården finge gestalten av småkolonier ute på öriken i våra skärgårdar. Egna småkommuner med kyrko- och skollokaler, idrottsplatser m. m. Inga främlingar, inga möjliga rymningar. Men i ett samhälle av nutida struktur står nog ingen sådan tjänstemannastab att uppbringa. Man får försöka med komplicerade möjligheter.

I ett den 14. November 1944 avgivet betänkande har av den svenska strafflagsberedningen framlagts ett förslag i

humaniserande riktning till lag om verkställighet av straffarbete, fängelse, förvar och internering. Vi må här huvudsakligen fästa oss vid de båda formerna straffarbete och fängelse, lämnande även rannsakningsfångarnas och ungdomsfångarnas behandling å sido. Det är egentligen i fråga om de förstnämnda som några väsentliga förändringar nu äro tillänkta.

Enligt förslaget bör fångvårdsanstalt vara så inrättad, att de intagna under sunda och hygieniska förhållanden kunna sysselsättas med lämpligt arbete samt erhålla tillfälle till idrott, gymnastik, studier samt annan lämplig fritidssysselsättning.

Vid fångvårdsanstalt skall finnas en anstaltsnämnd bestående av anstaltens styresman, minst två andra befattningshavare vid anstalten samt minst två av länsstyrelsen utsedda personer med insikt och erfarenhet rörande social hjälpverksamhet, rättshjälp eller liknande arbete. Dessutom skall för varje fångvårdsanstalt, som i huvudsak är avsedd för verkställighet av straffarbete eller fängelse, finnas en av Konungen förordnad domare eller annan lagfaren person att under regelbundna besök å anstalten följa de intagnas vård och behandling.

Vid de intagnas fördelning mellan anstalterna och vid behandlingen skall hänsyn tagas till deras ålder, hälsotillstånd, sinnesbeskaffenhet, karaktärsegenskaper, tidigare vandel, arbetsförmåga, anlag och utbildning.

Menlig påverkan de intagna emellan skall i görligaste mån förhindras. Män och kvinnor skola hållas åtskilda, om möjligt i skilda anstalter eller anstaltsavdelningar.

Därest men för intagens kroppsliga eller själsliga hälsa inträder eller uppenbarligen kan befaras genom bestämelse i lagen, skall i tillämpningen göras den jämkning som prövas nödig för avhjälpande eller förekommande av sådant men.

Dessa för de straffada gemensamma bestämmelserna inne-

bära i allmänhet en konsekvent utbyggnad å nuvarande verkställighetslag och böra i åtskilliga delar hälsas med glädje. Någon nyhet innebära de egentligen inte.

Frågande ställer man sig måhända inför behovet av den talrikhet, som gives åt nämnderna även vid de små anstalterna. Man undrar, om ej alla dessa medansvariga till föreståndaren skola verka enerverande å honom och småningom avtrubba hans arbetslust, kanske rent av frántaga honom ansvars känslan. För en ringa koloniföreståndare, som har värden av i medeltal kanske 15 å 20 fångar, förefaller helt säkert ortens domare eller framstående advokat som en potentat, mot vilken man inte vill göra någon avvikande mening gällande.

Tanken på en domare som besökande har varit uppe i det internationella fångvårdsarbetet i den formen, att den domare, som dömt över en viss fånge skulle få tillfälle att iakttaga den teoretiska domens verkningar vid dess omsättande i realiteten och, där han funne en lämpligare straffart ha bort väljas, hos domstolen göra framställning om ändring. Sådant vore klokt men ansågs allt för radikalt.

Vi gå vidare i förslagets text. Vi möta då en del speciella bestämmelser särskilt avsedda för straffarbete och fängelse. Vi finna att det hittills använda »cellstraffet« såsom sådant nästan fullständigt slopas. Cellerna bibehållas visserligen, men egentligen endast såsom sovrum. Föreskrift om denna deras uppgift meddelas emellertid ej. Däremot föreskrives uttryckligen, att fångarna skola arbeta gemensamt. Celler komma för bruk om dagen till användning vid vissa anstalter, men egentligen endast när det kräves för undersökningar vid straffets början och för ordningens upprätthållande och dyl. I sistnämnda fall skall föreståndaren underställa fångvårdsstyrelsen ärendet, om det gäller hållande i enrum under längre tid än en månad varje halvår.

Har någon dömts omedelbart till fängelse eller till straffarbete och understiger det ådömda straffet tre månader, skall straffet verkställas i ett särskilt slags anstalter, i förslaget benämnda *öppna anstalter*. Har någon eljest dömts till fängelse (även urbota) eller straffarbete, skall han börja undergå straffet i ett annat slags anstalt, som kallas *sluten anstalt*, men må, så snart det finnes lämpligt, överföras till öppen anstalt. Begär fänge för utförande av arbete eller på annat bärande skäl att få undergå straffet i slutna anstalt, må det icke förvägras honom.

Vilken är då skillnaden mellan öppen och slutna anstalt? Frånsatt möjligheten att i ovannämnda fall för undersökning vid straffets början och för ordningens skull hålla fången i slutna anstalt till arbete i cell, vilket ej tycks vara medgivet vid öppen anstalt, så synes skillnaden vara minimal. Dit kan knappast räknas att i den öppna anstalten skall fången arbeta »tillsammans med andra fångar« under det att i den slutna anstalten fången i regel arbetar »tillsammans med en eller flera andra fångar«.

Törhända ha förslagsställarna i fråga om de öppna anstalterna haft för ögonen några tämligen små lantliga kolonier, men beträffande de slutna anstalterna låtit sina konservativa fängelseinstinkter forma en smula strängare bilder.

De öppna anstalterna beräknas kräva 210 platser för manliga fängelsefångar och mera godartade straffångar samt 230 platser för övriga manliga fångar, fördelade på 17 anstalter d. v. s. omkring 26 på var. De slutna anstalterna skulle kräva 550 platser för manliga fångar, förlagda i 13 anläggningar med i genomsnitt 42 i varje. För kvinnliga fångar av hithörande kategorier avses platser vid några smärre öppna kolonier, 40 platser, samt andra fångvårdsanstalter, 20 platser. En del av alla dessa anstalter vill man vinna genom ombyggnader av äldre fängelser.

Anordnandet måste emellertid — såsom ock av betänkandet framgår — kräva ganska avsevärda kostnader. En eller annan kan ej utan skäl förmoda att dessa kostnader

skulle givit rikare vinst, om man inskränkt sig till att med respekt för våra fäders verk använda de många penningarna till en omfattande modernisering av de nu befintliga fångvårdsanstalterna för att göra dem fullt lämpliga för en fullföljd av 1916 års straffverkställighetslag. Cellstraffets användning kunde ha gjorts än mera tänjbart eller helt avskrivits för annat än nötvändiga undantagsfall. Utrymmena kunde ha givits mera luft och ljus. Inredningen kunde ha gjorts mindre rå och kall. Man kunde ha lett in vatten och ordnat avloppsledningar i cellerna, ökat antalet toiletter och badrum, förbättrat den elektriska armaturen och fortsatt byggandet av arbetsalar och gemensamhetsrum. För trevnadens skull kunde man ha anskaffat »vacker vardagsvara« för matsserveringen och tillverkat mera välsittande kläder. Hade man så lagt an på förvärvandet av ökade jordområden vid fångelser där sådana stått till buds — kanske rent av genom inköp av angränsande bebyggelse — förefaller det som om de mål, beredningen uppställt, ganska lätt kunnat ernås utan omfattande lagstiftningsåtgärder och dyrbara projekt.

Nog synas våra redan ägande fångelse- och häktesbyggnader mera tryggande mot rymningar och orolement än den nya typ av fångvårdsanstalter, vartill ritningar finnas bilagda förslaget. För mycket vinklar och vrår. För stora fönster i förhållande till de små rummens kubik. Såsom en överkonstapel vid et fångelse utanför Paris uttryckte det: »Ett helvete om vintern; då göra de stora fönstren det för kallt. Ett helvete om sommarn; då göra de det för hett«. Inga galler ens i nedersta våningarne. Inga hägnader. Blott två arbetsalar, ganska små för så pass många fångar. Dessa tillhöra kanske åtskilliga yrken. Få äro jordbrukskunniga, ännu färre inlärda att sköta drivbänkar och trädgårdssängar eller att syssla i växthus. I de öppna anstalterna är straffliden för flertalet fångar allt för kort för att fångarna skulle kunna lära något nytt av värde. Varmed skola de sysselsättas under de många vintermåna-

derna, när trädgårdstjappan ligger hårdfrusen? De få knappt plats i arbetssalarna.

Förslaget gör möjligt att låta intagen under strafftiden göra besök hos närstående vid sjukdomsfall och begravning så ock att i annat fall då med hänsyn till strafftidens längd, eller eljest skäl därtill äro, lämna anstalten för viss kort tid, allt så framt fara för missbruk ej anses föreligga. I regel får besökstiden inräknas i verkställighetstiden. Fångvårdsstyrelsen eller efter dess bemyndigande styresmannen äger meddela här avsedda tillstånd.

Denna rättighet synes vansklig. Ty än kvarstår strafflagens hot om avsättning och ända upp till fyra års straffarbete, för den som släpper fånge med vilja lös, något som knappast är att befara. Men nog kan det inträffa att någon saknat tillräcklig grund för sin åsikt, att den utsläppte skall på bestämd tid återkomma till anstalten. Detta kan rubriceres som vårdslöshet och ådraga avsättning och straffarbete i 2 år, en nog så obehaglig eventualitet. Att under strafftiden visa sig hos de sina verkar ganska visst för en fånge uppslitande och för andra parten nedstämmande. Sammanträffar den notoriska fången med gamla vänner och kamrater, kan förvisso bland dem finnas en frestare med eller utan sprit. Rymningen ligger nära till hands, hur pålitlig än mannen visat sig under vistelsen vid anstalten. Är det klokt att utsätta honom för denna risk? Det må ihågkommas att om besöket är av tvingande art och ej allt för förestående, så finnas nådevägen att anlita.

En förmån av liknande slag kan av de nämnda myndigheterna ytterligare beviljas fången. När det med hänsyn till strafftidens längd eller annan särskild anledning finnes lämpligt och fara för missbruk icke anses föreligga, kan nämligen fånge medges att till förberedande av frigivningen utföra arbete hos arbetsgivare utom anstalten. Man har tänkt sig

t. ex. att när fakultativ villkorlig frigivning ifråga kommer, det kan vara lämpligt att pröva fången under sådan »frigång«. Det blir sålunda dubbla prov före den slutliga frigivningen.

Nyheter mötas ej sällan av misstro. En sådan misstro är kanhända i detta fall oberättigad. Men det är ej lätt att på förhand veta, hur fria arbetare, med vilka frigångaren sammanföres och konkurrerar, skola mottaga honom. Möjligen och sannolikt reagera de inte alls mot att mottaga en »fånge« i sitt lag. Men möjligt är också, att han utsättes för stickande ord och blickar. Det kan vara svårt för en frigiven att arbeta i ostraffades krets, om han inte lyckas dölja sina antecedentia. Beträffande frigångaren lär det vara omöjligt att hemlighålla denna hans egenskap.

Det hände, att en benådad livstidsfånge, som i fängelset utbildats till skicklig yrkesman, antogs till sidokamrat åt gårdssnickaren i hans slöjdbod. En hel sommar gick uton att denne yttrade ett ord till kamraten. När hösten kom, lämnade den frigivne anställningen. »Jag härdar inte ut längre«.

Ligger det inte i gårdssnickarens inställning en viss etisk renhets känsla inte ovanlig hos vårt folk? Denna känsla bör kanske motverkas. Men om frigången är det rätta medlet härför är svårt att säga. Allmänheten vill än så länge veta, att ett pågående straff drager en skiljelinie mellan förvitlig och oförlitlig.

Förslagets mening synes vara, att arbetsgivaren skall betala för det arbete, frigångaren presterar. Man vill gärna tro, at prestation och betalning rätt motsvara varandra. Men det inträffade för ett antal år sedan i Amerikas För-
enta stater — i Sydstaterna visserligen — där detta frigångarsystem auktoriserats och stora fångskaror mot betalning utlämnats i enskilt arbete, att entreprenörerna å denna trafik ville göra sig största möjliga vinst och därför sökte

av fångarna utpressa mesta möjliga arbete. Det skapades ett nytt slaveri. Slavarna klagade bittert.

Det är ganska skönjbart, att förslaget tagit intryck av barnavårdslagarna och velat tillämpa dessas principer på brottslingarna: Fostran är målet, inte tuktan. Men det kan inte hjälpas, att formen måste vara en, då det blott är frågan om fostran, och en annan, då därmed trots allt måste förenas straff, d. v. s. tuktan. En klar skiljelinie måste dragas mellan barnavårdslagarnas och strafflagarnas verksamhetsfält. Behandlingen måste så att säga vara strävare på det senare fältet, innebära ett visst strafflidande utöver frihetsförlusten — ty denna är i de flesta fall vida långvarigare för den som omhändertagits enligt barnavårds-lagerna.

Det har visat sig, att vid ungdomshemmen — skyddshemmen för äldre elever — icke sällan förekomma rymningar och att det kan vara ganska svårt till och med för polisen att uppspana de avvikna.

Måste man inte tänka sig, at något liknande skall inträffa vid de nya fångvårdsanstalterna, icke blott bland permitterade och frigångare, utan också bland den övriga fångpersonalen? Förslaget synes bygga på erfarenheten från våra nuvarande friluftsfängelser och kolonier. Men skillnaden mellan förhållandena vid dessa och vid de nya anstalterna är allt för betydande. Till de förra ha veterligen endast försänts utvalda fångar, som under avsevärd tid disciplinerats och prövats, fångar som ha att i händelse av välförhållande motse villkorlig frigivning från en betydande del av straffet. Vid de nya anstalterna kan ingalunda alltid något liknande påräknas.

I det yttre kan just ingen skillnad förmärkas mellan de i förslaget skisserade fångkolonierna av mindre typ och ungdomshemmen. Det förefaller till och med som om fångarna i kolonierna skulle ernå större förmåner.

Förslaget föreskriver uttryckligen, »att tillfälle till tidningsläsning skall beredas fänge«. För ändamålet skola tidningar finnas tillgängliga vid fängsvårdsanstalterna. Genom ökad premieinkomst skall fänge få möjlighet att också hålla sig med *egna* tidningar, med tidskrifter och böcker. Man har tydligen ringaktat faran av att fänge sålunda kan få åt sig beredd en illegal underrättelsetjänst, få annonser instuckna om mötesplatser, om tillhandahållande av civila klädespersedlar m. m.

Vådan härav är måhända icke allt för stor. Det kan till och med hända, att fången med hjälp av de rätt rikliga premiemedlen skall kunna vid sin anstalt bereda sig så stor trevnad, att han gärna stannar kvar så länge han får. Han äger nämligen vid sidan av en normal god utspisning för nämnda medel inköpa frukt, socker, té, kaffe, karameller och — tobak, också röktobak, sistnämnda vara så vida inte eldfara eller svårighet i avseende å luftväxlingen föreligger. Fångvården bör vara human. Om dagrummet innanför matsalen gör tjänst som klubbрум, behöver inte därigenom ordningen störas. Men tillvarons behag ökas.

Intressant skulle vara, om det föreliggande förslaget kunde göras till föremål för någon tids försökstillämpning före ett definitivt antagande. Men skulle alla de lättnader i avstängdheten ha genomförts och alla de förmåner någon tid ha praktiserats, som förslaget pläderar för — ej blott de ovan omtalade — bleve törhända en återgång allt för svår. Direktören vid det stora Sing-Sing fängelset utanför New York berättade vid ett tillfälligt sammanträffande här i Europa, att han vid sitt övertagande av tjänsten haft det förskräckligt. »Min företrädare hade bl. a. infört teaterföreställning eller koncert för fångarna sex kvällar i veckan. Nu har jag lyckats nedbringa det till tre kvällar i veckan. Längre kan jag inte gå. Då blir det revolt. Nog går det an att släppa efter. Värre är det att strama till.« Och frun, som var med, suckade.

Viktor Almquist.